

El primer cadastre al Pla d'Urgell

Gaspar Feliu Monfort

Universitat de Barcelona / Institut d'Estudis Catalans

RESUM: L'article explica què és el cadastre, un tribut imposat per la monarquia borbònica després de 1714 i repartit de forma desigual entre els territoris, i n'analitza l'aplicació al Pla d'Urgell.

PARAULES CLAU: tributs, cadastre, monarquia borbònica, Pla d'Urgell.

ABSTRACT: This article explains what a cadastre is, a tax imposed by the Bourbon monarchy after 1714 and spread unequally among the territory. The text also analyses its application in Pla d'Urgell.

KEYWORDS: taxes, cadastre, Bourbon monarchy, Pla d'Urgell.

Com és prou sabut, el cadastre va ser el principal tribut imposat a Catalunya per la monarquia borbònica després de l'onze de setembre. Abans de parlar de la seva incidència sobre el Pla d'Urgell, explicaré breument què era el cadastre i la càrrega fiscal que representava, i encara intentaré deixar clars alguns conceptes previs.

INTRODUCCIÓ

Fins a 1714 Catalunya va ser un estat, o sigui una organització política amb territori, moneda, lleis i institucions pròpies, que eren bàsicament les Corts i la seva representació permanent, la Diputació o Generalitat. No podem parlar d'un estat independent: ho era en relació als altres estats, però no respecte al seu sobirà. El domini dels monarques sobre els seus territoris es regia per les lleis generals de propietat, de manera que un rei, per herència

o conquesta, podia ser-ho de més d'un estat. Això no feia d'aquests diferents estats una unitat política; el rei posseïa diversos estats com un particular pot tenir diferents béns en diferents llocs: l'únic punt comú era la pertinença a un mateix sobirà. En el cas català, conquestes i herències van unir, i en algun cas més tard separar, el comtat de Barcelona a Provença, Aragó, Mallorca, València, Sicília, Sardenya, Nàpols, Castella, Borgonya, o sigui els Països Baixos i Portugal. Aquesta independència entre estats d'una mateixa sobirania va permetre, per exemple, que les corones de Castella i d'Aragó es trobessin en bàndols oposats durant la Guerra de Successió, la Guerra que va acabar amb la rendició de Barcelona l'onze de setembre.

La derrota va comportar l'annexió de Catalunya a la Corona de Castella com a província, o sigui com a territori vençut i privat de drets. Com proclamava Felip V, el domini dels borbons sobre Catalunya es basa en "el legítimo derecho de conquista" (Decret de Nova Planta): renunciava així al dret d'herència, que hauria significat el manteniment de l'estat català.

L'annexió no va ser però una fusió total, es van mantenir dues diferències: d'una banda, el dret civil (que era i ha estat molt important, sobretot en els temes d'herència, capacitat de la dona i contractes agraris) i, d'altra, el règim fiscal, que és l'aspecte que ens interessa avui, que en part va ser mantingut però que sobretot va ser molt ampliat. L'ampliació responia a dues raons: el desig d'imposar una major càrrega tributària a Catalunya i l'oportunitat d'experimentar, sobre un territori que no podia oposar resistències, un impost nou i teòricament més racional, l'anomenat cadastre.¹

¹ La bibliografia sobre el cadastre és molt abundant; els estudis de més interès són actualment Mercader (1961), Nadal Ferreras (1971), Fernández de Pinedo (1985), Ferrer Alòs (1985) i Alcoberro (2005).

EL CADASTRE

Contra el que sovint s'ha dit i escrit, el cadastre no va ser un nou règim fiscal que substituïa el sistema impositiu anterior; ben al contrari, era un nou impost que s'afegia al manteniment de gran part dels impostos anteriors de la Generalitat, apropiats ara per la monarquia borbònica, i a la introducció de nous tributs procedents del sistema fiscal castellà (Fernández de Pinedo 1985: 128-129), com els estancs o monopolis de venda (del tabac p. e.) i com el paper segellat, obligatori per a tota la paperassa oficial. Deixant a part aquests impostos, només el cadastre ja era molt més oneros que els anteriors donatius de les Corts, que era l'únic impost anterior abolit, per la senzilla raó que s'havien abolit les Corts.

En teoria, el cadastre era l'equivalent i havia de substituir els impostos indirectes castellans, les *alcabalas*, i els seus recàrrecs, els *cientos y millones*. A diferència d'aquests, el cadastre havia de ser un impost directe i teòricament proporcional al patrimoni i als ingressos de cadascú; directe sí que ho va ser, però proporcional, no. A pesar del nom i de les enquestes que els pobles van haver de respondre sobre la seva economia (Nadal Farreras 1971: 62-63),² la quantitat exigida no era el resultat d'una estimació de la riquesa imposable (el que seria un cadastre), sinó l'exigència d'una suma global preestablerta, dividida en quantitats exigides a cada poble: un impost de repartiment o quota (Fernández de Pinedo 1985: 126).³ El cadastre es dividia en tres conceptes: real, personal i ganancial. El cadastre real gravava els béns immobles (cases, terres) i els censos. El cadastre personal obligava a pagar pel treball personal, tant de propietaris (pagesos o mestres artesans) com de treballadors rurals o urbans. En quedaven exemptes les classes improductives: nobles, eclesiàstics, funcionaris, estudiants... El ganancial gravava els guanys del comerç i de les acti-

vitats liberals: banquers, advocats, notaris, metges... (Nadal Farreras 1971: 62-67).

A pesar d'aquesta divisió, el cadastre gravava sobretot l'agricultura i en segon lloc els jornals dels treballadors urbans, mentre deixava pràcticament lliure d'impost el comerç: segons Ustáriz (1742: 348-349), que era un alt funcionari borbònic contemporani dels fets i, per tant, ben assabentat, les terres pagaven més de la meitat del total, els jornalers (mossos al camp, artesans a les ciutats) gairebé el 30%, mentre que el comerç no arribava al dos per cent.⁴

Que a l'època i amb la situació en què es trobava el país no fos possible construir un veritable cadastre i que, per tant, que l'impost fos de repartiment, no seria massa greu. El que sí que era greu era el seu caràcter exorbitant i confiscatori: la quantitat que va exigir d'entrada la Cort de Madrid era d'1.500.000 pesos forts, coneguts popularment com a duros, que eren 2,1 milions de lliures catalanes. El mateix intendent Patiño, que era el responsable de l'organització i el repartiment del nou impost, deia que quan els pobles s'adonessin que no podrien pagar els tributs i mantenir-se, és a dir, que no podrien menjar, resultaria difícil conservar la "quietud necesaria"; naturalment, el seu consell no era que es rebaixés l'import, sinó que s'enviessin més tropes. També el mateix Capità General borbònic, marquès de Castel Rodrigo, advertia que la quantitat era impagable (Torras i Ribé 2005: 19). Potser per això la suma repartida en el primer cadastre puja bastant menys, prop d'1.160.000 pesos forts. Aquesta va ser encara rebaixada a 900.000 pesos forts (per tant un 40% sobre la demanda original); tot i això, el 1720 només s'aconseguí cobrar 741.404 pesos, menys de la meitat de l'exigència original (Torras i Ribé 2005: 314). Quina càrrega representava el cadastre sobre Catalunya? És difícil de dir, però, per posar només un exemple, 900.000 pesos forts venia a ser el valor del blat necessari per alimentar 157.500 persones

² Se'n troben còpies o esborranys a molts ajuntaments i n'hi ha un bon recull a l'Arxiu Provincial de Lleida.

³ Que es tractava d'un repartiment ho diuen clarament els documents de l'època: "Relacion del repartimiento hecho por la justicia y regidores del lugar del Palau de Anglesola, del corregimiento de Lérida, entre los individuos que deben contribuir a la paga de los 11.641 reales arditas que se han repartido a este lugar..." (Arxiu Provincial de Lleida. Cadastre. Palau d'Anglesola).

⁴ Dades recollides i tabulades per Fernández de Pinedo (1985: 127).

durant un any.⁵ S'ha d'advertir que la població catalana difícilment podia ser quatre vegades més gran. I convé recordar, a més, que segons Ustáriz (1742: 348-349) el cadastre representava la meitat del que la monarquia obtenia a Catalunya, o sigui que la xifra anterior s'hauria de doblar.

No és estrany, doncs, que el cadastre resultés incobrable, o millor dit, impagable, a pesar de la coacció militar a què van ser subjectes els pobles morosos, violència legal que tan bé ha estudiat Torres i Ribé (2005: 313-318): d'on no n'hi ha no en raja i les autoritats borbòniques van arribar aviat a la conclusió que la repressió costava més que el que s'aconseguia cobrar.

Cara i perillosa: la revolta general de 1719 i els esdeveniments internacionals van fer patent el risc que representava el clima d'insurrecció en què vivia Catalunya (Mercader 1957: 74-79). Per tant, en una típica política de garrotada i pastanaga, la duresa de la repressió va anar acompanyada de la condonació de les quantitats degudes, d'altra banda incobrables (Torras i Ribé 2005: 318).

Aquesta pressió fiscal fins a l'ofec hauria hagut de fer més cauts els historiadors pro borbònics, antics i actuals (vegeu per exemple Artola, 1982; Martínez Shaw, 1995), que pregonen la racionalitat i la modernitat del cadastre i el seu paper dinamitzador de l'economia. La pressió fiscal excessiva mai no és una ajuda per al creixement econòmic, avui ho experimentem prou, però sobretot la seva argumentació va ser desmuntada per l'enyorat Ernest Lluch amb una sola pregunta: la nova imposició es va introduir a tota la corona d'Aragó; per què, doncs, Catalunya i València van créixer, però no ho va fer Aragó? (Lluch 2001: 137-138). L'impuls al creixement no podia provenir per tant de la nova fiscalitat, que hauria hagut de produir les mateixes conseqüències en tot l'àmbit de la seva aplicació. I segurament les va tenir, però no podien representar un impuls al creixement: el cadastre només s'aplicava parcialment als privilegiats, continuava essent un impost de quota i, sobretot, era

un impost opressiu. Val a dir però que el cadastre va quedar pràcticament fossilitzat al llarg del segle, fet que en va temperar la virulència inicial (Fernández de Pinedo 1985: 127).

EL REPARTIMENT COMARCAL DEL PRIMER CADASTRE

A l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona es conserva una llista amb el detall de la quantitat exigida a cada poble en concepte de cadastre, llista corresponent a l'any 1717, primer any de l'impost; per desgràcia no se'n coneix cap més any, però el document ja és prou important per si sol.⁶

Com ja he dit, el cadastre no era el resultat del coneixement de la base imposable que teòricament l'havia de sustentar. Tot i això, sí que ens informa fins a un cert punt de la idea que les autoritats borbòniques tenien del repartiment de la riquesa a Catalunya i, en aquest sentit, es tracta d'un document tan magnífic per als historiadors actuals com odiós per als contemporanis.

La informació és només aproximada, com una fotografia borrosa, perquè com he repetit, els grups privilegiats escapaven en part al seu pagament, perquè gravava de manera desigual les diferents activitats econòmiques i perquè en desconeixem els criteris de repartiment, tot i que podem suposar que unes bones relacions amb les autoritats podien afavorir alguns pobles o circumscripcions i semblantment passava a cada poble, on els membres de l'ajuntament s'afavorien i afavorien els seus amics a l'esquena de la resta: les queixes eren prou repetides (Torras i Ribé 2005: 298-300). Però, fins i tot tenint en compte aquestes corrupteles "normals", sorprèn la gran desigualtat en les quantitats a pagar comarca a comarca i encara més poble a poble.

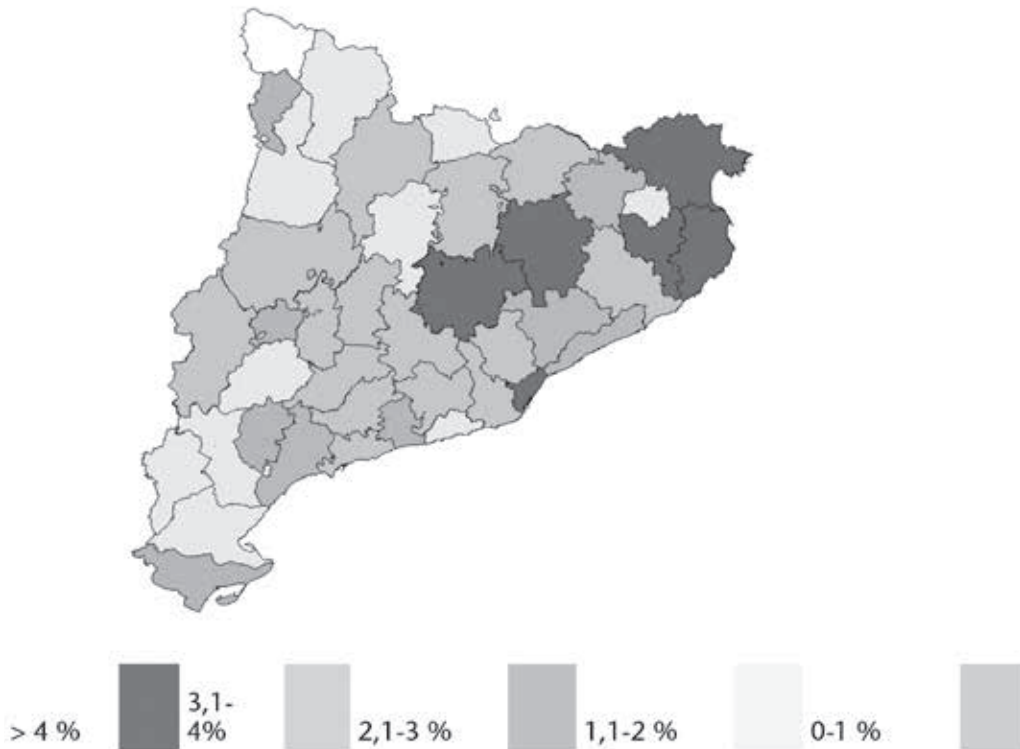
Com he dit, el document base és un llistat de pobles; agrupant-los segons les comarques, podem veure la càrrega fiscal per comarca i per tant obtenir una imatge de la riquesa estimada. El resultat es pot veure al mapa 1.⁷

⁵ El càlcul és el següent: segons les declaracions dels pobles, el blat valia a l'època 20 rals, o sigui 2 lliures, la quartera (preus de venda del pagès, els preus de compra a les ciutats eren evidentment més elevats), de manera que els 900.000 pesos forts, que eren 12.600.000 rals, equivalien al preu de 630.000 quarteres. Com que s'estimava en quatre quarteres el blat necessari per persona i any, només el cadastre equivalia a l'alimentació de 157.500 persones. De fet més, perquè els pagesos no menjaven per regla general pa de blat, sinó de barreges (mestalls) o de sègol, cereals de preus més baixos.

⁶ ACA, Hisenda. Inventari 1, vol. 901.

⁷ Les dades procedeixen d'un treball en preparació (Feliu, inèdit).

MAPA 1: PERCENTATGE DEL CADASTRE COMARCAL SOBRE EL TOTAL

Resulta clar que en termes absoluts la riquesa estimada es concentrava en el quadrant nord-est de Catalunya, de l'Alt Empordà al Bages i al Barcelonès; en canvi, la Catalunya occidental, les terres de l'Ebre i les comarques més muntanyenques queden com les més pobres. Com es pot veure, el Pla d'Urgell figura cap a la cua, amb una quota aproximada d'un 1% del total; per darrere seu només es troben el Priorat, el Baix Penedès, el Montsià, la Vall d'Aran i l'Alta Ribagorça.

Però parlar en termes absoluts no és dir gran cosa. Les comarques són molt desiguals en extensió i, aspecte més important, en població. I el cadastre el pagava la gent i, més en concret, les famílies, les cases. Per tant convé veure el seu pes sobre les cases i les persones. Per això he acudit al recompte de població de 1718,⁸ que és el més conegut

per al començament del segle XVIII. Avui tothom està d'acord que aquest recompte, com tots els recomptes anteriors als censos de població, que no comencen fins a meitat del segle XIX, conté un alt percentatge d'ocultació. Per esbrinar-lo, Ferrer Alòs (2007) ha dut a terme un exercici de comprovació consistent a veure si les xifres són coherents amb el nombre de bateigs dels llocs on es conserven els llibres parroquials corresponents. El resultat, amb la hipòtesi més baixa, és que, per al conjunt de Catalunya, l'ocultació seria de l'ordre del 47,6%, gairebé de la meitat, però amb importants diferències de comarca a comarca: per al Pla d'Urgell l'ocultació pujaria al 90,3%, o sigui a gairebé la meitat de la població.⁹ És un exercici millorable, perquè en algunes comarques els pobles documentats són molt pocs però, mentrestant, ens n'hem de fiar.

⁸ Aquest recompte va ser publicat per Vilar (1964: vol. III, p. 141-181), pel que fa al nombre d'habitants, però se'n coneix també el nombre de cases, que és el que ara ens interessa més i que va ser publicat per Iglésies (1974, vol. I), que atribueix el recompte a 1719.

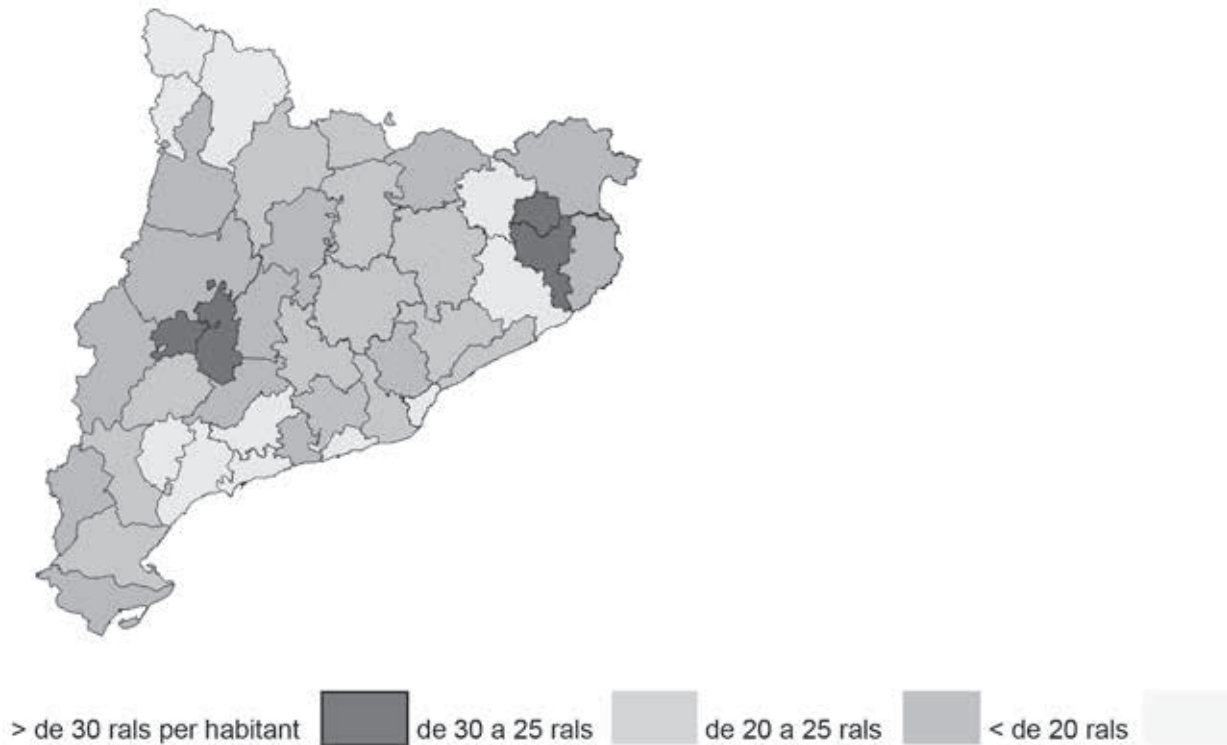
⁹ El treball de Ferrer Alòs es basa en una llarga i pacient recollida de dades, de manera que va ser començat abans de la creació de la comarca del Pla d'Urgell, que no té en compte, com tampoc l'Alta Ribagorça i el Pla de l'Estany. He calculat la xifra del Pla d'Urgell, atribuint a cada poble l'augment proposat per Ferrer Alòs per la comarca on pertanyia anteriorment; la nova suma proporciona la xifra que proposo.

EL PRIMER CADASTRE AL PLA D'URGELL

En passar de xifres absolutes a proporcionals, salta la sorpresa: el Pla d'Urgell resulta ser la comarca més carregada pel cadastre, tant pel nombre de ca-

ses com amb les xifres d'habitants segons la correcció de Ferrer; al mapa 2 es pot veure la distribució comarcal segons aquesta correcció.

MAPA 2: RALS PER HABITANT

És un resultat sorprenent, però a parer meu, creïble. Convé tenir present que en aquell moment la població del Pla d'Urgell no era gaire nombrosa: amb la correcció de Ferrer, que gairebé dobra les xifres del recompte de 1718, serien 2.807 habitants; pel que fa al nombre de cases desgraciadament no podem fer un exercici semblant, però les cases són més difícils d'amagar que els pobladors; encara que apugéssim una quarta part el seu nombre, serien unes 550. Una població escassa i minvada per tants anys de guerra hi podia incidir però, sobretot, el que

ens ensenya la visió borbònica del repartiment de la riquesa a Catalunya és que l'agricultura era encara la base principal de l'economia i la més sòlida; i dins de l'agricultura, el paper fonamental el tenien els cereals. I no hi ha dubte que l'Urgell, no la comarca sinó en termes geogràfics, els anys bons era un graner immens.

Si, dins del Pla d'Urgell, passem al detall poble a poble, les diferències resulten també importants, tant en termes absoluts com per població. En termes absoluts:¹⁰

¹⁰ En el quadre, la quantitat assignada pel cadastre als termes ròncs s'ha afegit als pobles als quals pertanyien.

	Cadastre (rals)	%
Linyola	24250	18,1
Torregrossa	16806	12,5
Palau d'Anglesola, amb la Novella	11906	8,9
Vilanova de Bellpuig	10767	8,0
Castellnou de Seana (amb Vila-sana)	8729	6,5
Barbens (amb Aguilera)	8402	6,3
Golmés	8324	6,2
Bellví	7450	5,5
Ivars d'U. (amb la Cendrosa)	7223	5,4
Miralcamp	6440	4,8
Mollerussa	5995	4,5
Fondarella	4377	3,3
Bell-lloc d'U.	4277	3,2
Sidamon	2939	2,2
Bullidor, el	2227	1,7
Poal, el	2053	1,5
Vallverd	1104	0,8
Arcs, els	1040	0,8
Total	134309	100

En termes relatius, la visió resultant és molt diferent:

	cases	població ¹¹	cadastre	rals casa	rals hab.
Vallverd	2	7	1104	552,0	157,7
Torregrossa	39	116	16806	430,9	144,9
Bell-lloc d'U.	10	33	4277	427,7	129,6
Linyola	60	164	24250	404,2	147,9
Bullidor, el	6	20	2227	371,2	111,4
Castellnou de Seana (amb Vila-sana)	24	81	8729	363,7	107,8
Ivars d'U. (amb la Cendrosa)	20	61	7223	361,2	118,4
Vilanova de Bellpuig	31	160	10767	347,3	67,3
Barbens (amb Aguilera)	25	89	8402	336,1	94,4
Golmés	25	80	8324	333,0	104,1
Miralcamp	22	91	6440	292,7	70,8
Palau d'Anglesola, amb la Novella	42	159	11906	283,5	74,9
Arcs, els	4	12	1040	260,0	86,7
Fondarella	17	72	4377	257,5	60,8
Bellví	40	136	7450	186,3	54,8
Mollerussa	35	132	5995	171,3	45,4
Sidamon	18	30	2939	163,3	98,0
Poal, el	18	59	2053	114,1	34,8
Total	438	1475	134309	306,6	91,1

¹¹ No corregida.

Convé tenir present, però, que, a diferència d'altres comarques, al Pla d'Urgell els pobles amb major càrrega cadastral, Linyola i Torregrossa, figuren també entre els que més paguen per casa i per persona, fet que té de ben segur una responsabilitat important en aquesta posició de comarca capdavantera en riquesa suposada.

Per acabar, quina incidència va tenir el primer cadastre sobre l'economia de les famílies del Pla d'Urgell? En el supòsit més baix, acceptant un increment d'una quarta part del nombre de cases que consten al repartiment de població de 1718, o sigui passant de les 438 cases d'aquest a unes 550, amb els valors que he usat per estimar la càrrega global del cadastre, resultaria que, de mitjana, cada casa del Pla d'Urgell, per pagar el cadastre hauria de vendre 12,66 quarteres de blat, o sigui la quantitat necessària per a mantenir una mica més de tres persones, però amb grans diferències de poble a poble: la xifra de Vallverd multiplica per més de 4,5 la del Poal i si volem deixar aquest de banda, per massa petit, la de Torregrossa la multiplicaria per 3,6. Aquestes desigualtats entre els pobles de la comarca es poden explicar, com a hipòtesi, per la major o menor ocultació en el nombre de cases, perquè uns pobles eren més rics, o sigui tenien més i/o millors terres, o per la possessió de terres fora terme, factors que poden distorsionar poc o molt les xifres. Això és clar en els termes rònecs: el cadastre s'ha afegit al dels seus pobles, però sovint hi havia també un proporció important de conreadors dels pobles veïns: al terme d'Utxafava, per exemple, hi conreaven gent de Castellnou on pertanyia el terme, pagesos del Palau, Golmés i Mollerussa, de manera que la xifra de Castellnou en resultava apujada i rebaixada a la dels altres pobles implicats.¹² Tot això explica només en part les diferències. La resta és possible que depengués de l'habilitat i les bones relacions de les autoritats locals.

Sigui com sigui, allò que queda clar és el caràcter depredador i punitiu de la fiscalitat borbònica i la misèria i el malestar que generava, però també que el Pla d'Urgell, i en conjunt les terres de Ponent, eren considerades molt més riques del que es pensava tradicionalment.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALCOBERRO, A.: "El cadastre a Catalunya (1713-1845): de la imposició a la fossilització", *Pedralbes*, 25 (2005).

ARTOLA, M.: *La Hacienda del Antiguo Régimen*, Madrid, 1985.

FELIU MONTFORT, G.: "Un poble resorgit: Utxafava (Pla d'Urgell) al segle XVIII", *Estudis d'Història Agrària*, 17 (Homenatge al dr. Emili Giral i Raventós) (2004).

FELIU MONTFORT, G.: *La riquesa a Catalunya segons les estimacions del primer cadastre (1717)* [inèdit].

FERNÁNDEZ DE PINEDO, E.: "Els ingressos de la Hisenda Reial a Catalunya (1717-1779)", *Recerques*, 17 (1985).

FERRER ALÒS, L.: "¿Modernización fiscal? La implantación del Catastro en Cataluña". A: CAMARERO BULLÓN, C.: *El catastro de Ensenada. Magna averiguación fiscal para alivio de los vasallos y mejor conocimiento de los reinos. 1749-1756*, Madrid, 2002.

FERRER ALÒS, L.: "Una revisió del creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVIII a partir dels registres parroquials", *Estudis d'Història Agrària*, 20 (2007).

IGLÉSIES, J.: *Estadístiques de població de Catalunya el primer vicenni del segle XVIII*, Vol. III, Barcelona, 1974.

MERCADER I RIBA, J.: *Els capitans generals. Segle XVIII*, Barcelona, 1957.

LLUCH, E.: "El programa polític de la Catalunya austriacista". A: ALBAREDA, J. (ed.): *Del patriotisme al catalanisme*, Vic, Eumo, 2001.

MARTÍNEZ SHAW, C.: "La Catalunya del siglo XVIII bajo el signo de la expansión". A: FERNÁNDEZ, R. (dir.): *España en el siglo XVIII*, Barcelona, 1995.

MERCADER I RIBA, J.: "L'establiment del Reial Cadastre a Catalunya i la seva fonamentació econòmica i social". A: *Miscel·lània Fontseré*, Barcelona, 1961.

NADAL FARRERAS, J.: *La introducción del Catastro en Gerona. Contribución al régimen fiscal de Cataluña en tiempos de Felipe V*, Barcelona, 1971.

TORRAS I RIBÉ, J. M.: *Felip V contra Catalunya*, Barcelona, 2005.

USTÁRIZ, G. de: *Theórica y práctica de comercio y marina*, Madrid, 1742.

VILAR, P.: *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Vol. III. *Les transformacions agràries del segle XVIII català*, Barcelona, 1964.

¹² Sobre els conreadors d'Utxafava, vegeu Feliu (2004).